

ХЪРВАТСКИ ДИАЛОЗИ ПРЕЗ ЮЖНОСЛАВЯНСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ (Хърватия през очите на Райко Жинзифов)

Мирослав Коуба (Карлов университет, Прага)

„Još Hrvatska nij' propala,
Al' ne morat past
Ak' naš udilj bude klala
Nenavisti strast,

(....)

Nij' to igra oholnosti
Krčit rodu put,
Što nij' čisto, mora pasti
U sramote kut“

Ljudevit Gaj,
Horvatov sloga i zjedinjenje,
“Danica“, 1842

Аспекти хорватского Ренессанса – Вопрос и значение диалекта – Илирийское движение – Илиризм в литературе – Матица илирийска – Хорватское движение 40-ых годов XIX-го века – Венгерско-хорватское соглашение – Связь между литературой и национальным движением – Жинзифов и Хорватия – Право хорватов на оппозицию – Австро-венгерское языковое угнетение – Полемика в газете „Debate“ („Debatte“) – Запрет еженедельника „Нов позор“ – Хорватский сейм и Левин Раух в комментариях Жинзифова – Политический характер хорватских вопросов.

Aspects of Croatian Renaissance – The problem of dialect and the meaning of dialect – Ilirian Movement – Ilirizm in Literature – Matitza Ilirijska – Croatian movement in the 40-s of 19th century – Hungarian-Croatian agreement – Connection between literature and the national movement – Zhinzifov and Croatia – Croatians' right of opposition – Austrian-Hungarian language oppression – Polemics in the newspaper “Debate” (“Debatte”) – Prohibition of the weekly newspaper “Nov pozor” – Croatian seim and Levin Rauh in the comments of Zhinzifov – Political character of Croatian problems.

Въпреки че хърватската литература и култура изживяват своя връх по времето на Ренесанса, тяхното развитие в епохата на Възраждането¹ също

¹ Ренесансът в хърватската литература се развива през периода XV–XVII в. и е представен предимно от дубровнишко-далматинската литература, докато Възраждането – както при всички славяни – се свързва с края на XVIII в. и първата половина на XIX в. – Б. р.

е твърде забележително. И тук езикът е (подобно на сърбите) израз на националната самобитност (Корнахаузер 2000: 155–157). В хърватския контекст, за който са характерни интензивни контакти със съседните езици, най-вече с унгарски, немски и италиански, е необичайно значима ролята на диалекта. Изборът на диалект е играл идентифицираща роля за тези, които го употребяват. Тъкмо в хърватския контекст се среща специфичната връзка между езика (диалекта) и политико-обществените условия. В статията на Юлиан Корнахаузер четем: „Авторите често прибегват до родния диалект (кайкавски или чакавски), за да заявят определена политическа позиция“ (П. там: 157). Често този езиков въпрос е имал противосръбски характер.

Това обаче е в разрез с илирийското движение, чийто невидан размах настъпва в Хърватия през 30-те години на XIX век. Така е очертана програмата, на основата на която нейните представители отхвърлят държавноправната борба на феодалния елит и се ориентират към разширяване на общославянските и най-вече на южнославянските идеи. Идеята на поддръжниците на илиризма е път към създаването на единен за всички южни славяни език и правопис (каквото е трябвало да стане щокавското наречие, на което е писана дубровнишката литература и което е било езикът на голяма част от хърватския народ); в по-широк смисъл ставало дума периферно и за политическо обединение. Необикновена симпатия си спечелва това движение именно в самата Хърватия, където неговият водещ представител Людевит Гай успява да прокара концепция за езика, която по-късно присмат и сърбите (на основата на Вуковата реформа).

На литературното поле тази програма започва смело да търси своето стабилно място. Със сигурност не трябва да се пропусне и мотивът за вековните борби на южните славяни против турците – мотив, толкова типичен за този период, под чието въздействие възниква най-популярната творба на Иван Мажуранич *Смъртта на Смаил ага Ченгич*, която по свой начин доказва, че новият език е способен да служи за художествено изразяване. Редом с Мажуранич в хърватския (илирийския) литературен процес се нарежда също поетът Петар Прерадович, освен всичко друго – генерал от австрийската армия, който в своята патриотична лирика открито праща месианското послание за обединяване на славянството. Тази вяра в славянската единност, в славянските народи като избрани народи е друг типичен за хърватския илиризм мотив, вдъхновен от руската и полската литература.

Символичен за този период е фактът, че „първото голямо хърватско литературно произведение на щокавски е издадено в кайкавския Загреб от автор, произхождащ от край, където се говори на чакавски“ (Квапил 1979: 41). Тази мисъл ясно изразява сложния характер на времето, към което по-късно се добавят и разкъсващите противоречия между хървати и унгарци, които идват с искането за въвеждане на унгарския език като официален и изучаван в хърватските земи. Културното и общественото пространство в тази епоха се делят на унгарско и илирийско течение, при което и двете движения имат редица разклонения. Следователно ситуацията в хърватс-

ките земи от началото на 40-те години на XIX век се усложнява изключително много във всички посоки.

Като израз на конфликтните отношения с унгарците (с унгарската държава) през 1842 г. е основана Матица илирска (по-късно хърватска), която като институция и „дентър“ на илиризма иска пълната независимост на Хърватия от Унгария. На това искане идва отговор, в който Кошут, водачът на унгарското революционно движение, квалифицира представителите на илиризма като държавни изменници. Развоят на събитията продължава и през втората половина на 40-те години на XIX век, когато последният хърватски съсловен сейм въвежда хърватския като официален език в Хърватия, като по този начин се освобождава от латинския, който е бил официален език в цяла Унгария.

Хърватското национално движение взема връх в революционната 1848 г., когато за пръв път в сейма участват хора, които нямат благороднически произход, и когато народното събрание иска обединение на всички хърватски земи в една административна цялост, собствено хърватско правителство и също така граждански свободи. Нужно е обаче да се подчертае, че хърватските национални интереси се сблъскват с интересите на унгарските революционери и така хърватският бан Йелачич заедно с Виндишграц, познат и в чешка среда, потушава унгарската революция. Вследствие на това и в хърватските земи настъпва нова вълна на абсолютизъм и Хърватия е подчинена на австрийската германизация, а нейният политически и обществен живот претърпяват общ спад. В литературата от тези години основна цел е да се съхрани поне онова, което е създадено в периода на илиризма. Творбите отново се придържат към народните песни, отново нараства интересът към историческите образи, а през 50-те години с важна символика се натовазва мотивът за борбата срещу турците.

Новият период в развитието на хърватското национално движение започва с обновяването на конституционността през 60-те години на XIX век. Възниква дясната партия на Старчевич, която пледира за политическа самостоятелност на Хърватия. С тази програма се идентифицират и редица хърватски литератори. Така постепенно политическата борба прониква в литературата и културата, което е общо явление за повечето славянски национални движения в това напрегнато време. От голямо значение е и езиковият въпрос, в който диалектът е възприеман като един или друг „вариант“ на хърватската идентичност.

Значим момент в историята на хърватското национално движение е Унгарско-хърватската спогодба, която година след Австро-унгарската спогодба осигурява на хърватските земи вътрешноадминистративна автономия. Частична самостоятелност хърватите печелят също и в сферата на законодателството, съда, училището и религията, но продължават да бъдат финансово подчинени на Унгария. Върху Хърватия се упражнява и икономически натиск, който силно изтощава страната. Затова пък в този период по-интензивно е развитието на културата – още през 1867 г. в Загреб е основана Академия на науките, а през 1874 г. е разширен Загребският университет.

С така очертаната ситуация е свързана и дейността на младата генерация, която не крие желанието си да **обвърже литературата с националното движение**. Това поколение, предвождано от Аугуст Шеноа и обединено около списание „Виенац“ („Vijenac“, бълг. „Венец“), смята литературата за инструмент на народната и социалната борба (П. там: 43). Подобна позиция е характерна за повечето славянски литератури, подобни възгледи срещаме особено в България и Македония. Стремещт към обвързване на литературата с народните копнежи предоставя нови условия за развитие на публицистиката, към която се насочват усилията на редица автори. Такъв пример е и **Райко Жинзифов**, който в разгара на хърватското национално движение, когато събитията в Сърбия и Хърватия са най-бурни, а именно към края на 60-те години на XIX в., достига своя собствен връх като публицист. Тъкмо от тези години са неговите най-обширни и най-значими публицистични творби.

* * *

Така очертаната специфика на хърватския развой предопределя и интереса на Жинзифов към Хърватия. Съпоставката между хърватския и македоно-българския развой мотивира неговото отношение към Хърватия, като съсредоточава вниманието му именно върху политическите борби на унгарци и хървати. Райко Жинзифов внимателно следи борбата на хърватското национално движение: за нейния ход и последствия той изпраща новини в „Славянска хроника“ („Slovanská kronika“) – рубрика в списание „Съвременна летопис“ („Современная летопись“), а това са на практика единствените извори, с които разполагаме, по въпроса за Жинзифовата рефлексия на хърватските проблеми. Поради това не сме в състояние да представим типология на неговите интереси към хърватския народ, както можем да ги очертаем в отношението му към другите славянски народи. Жинзифовите бележки за Хърватия са действително оскъдни, което стеснява от своя страна и тематичния кръг на проблема за връзката на културата с националните борби.

Един от малобройните подходящи за случая извори, от който е възможно да се узнаят Жинзифовите възгледи по въпроса за политическия живот на хърватите, е статията, публикувана на 12 ноември 1867 г. в брой 38 на сп. „Съвременна летопис“ в рубриката „Славянска хроника“. Статията цели да опише непосилните условия на живот в Триединното кралство във времето, когато влиза в сила споменатата Унгарско-хърватска спогодба.

И по въпросите за хърватско-унгарските спорове Райко Жинзифов изразява ясна позиция в защита на славянските интереси. Осъжда и напада домогванията на властващите кръгове в Австро-Унгария за асимилация на славянското население в империята и отбелязва, че и тук се стига до сблъсък на управляващите и славянското движение. Във връзка с това Жинзифов цитира статия, публикувана в хърватския вестник „Нов по̀зор“ („Nov pozor“, бълг. „Ново внимание“) Редакцията на този политически седмичник е имала за цел да информира своите читатели за новата поли-

тическа система на австро-унгарското правителство и да изрази възгледите на хърватите за тогавашната ситуация. В тази уводна статия, която критикува несъвършенствата в административната система на Дунавската монархия, в чиито рамки е включен и хърватският народ, без да се иска неговото съгласие, покрай другото се прави намек за унищожаване на каквато и да било хърватска опозиция. „Нов позор“ пише: „И немците от тази страна на Лейта² се противопоставят, когато им се каже, че интересите на техния народ са в опасност; тяхната опозиция се чува и на нея ѝ обръщат внимание. Само на хърватския народ не е позволено да опонира“³ (Жинзифов 1964: 292). В този случай Райко Жинзифов обръща внимание върху зависимостта в развитието на австрийските и османските славяни; тук той отбелязва връзката между турската администрация и гръцката църковна йерархия, която унищожаваше всякакво славянско движение, и – от друга страна – немската (австрийската) администрация, която, за да потисне борбата на славянските народи, се обръща през неспокойната 1867 г. към унгарските управляващи кръгове.

Фактът, че от страна на Австрия е упражняван целенасочен натиск срещу хърватите и други славянски народи, се доказва и от полемиката в немския официозен вестник „Дебате“, който обвинява хърватския културен елит и особено епископ Щросмайер в агресивен панславизъм и русофилство. Тук епископ Щросмайер е нападан за своята просветителска дейност, меценатството, както и за своите призови за развитие на южнославянската писменост (за България и Македония Щросмайер има изключително значение, тъй като благодарение на него е издаден сборникът на Братя Миладинови *Български народни песни*). Редакторът на вестника, „еврей Генз“, както го нарича Жинзифов, напада в статията *Панславистична агитация в Хърватия (Die Panslawistischen Agitationen in Kroatien)* Щросмайер за това, че заедно с Мажуранич са дали цели 135 000 гулдена не на унгарския университет в Пеща, а на Южнославянската академия в Загреб. Жинзифов добавя към това: „Той (Щросмайер – б. р.) настоява учебните заведения в хърватските земи да бъдат преобразувани в панславистичен смисъл“ (П. там: 293). Тези нападки само потвърждават, че немските и унгарските управляващи кръгове водят системна кампания. По-нататък в своите коментари Жинзифов припомня, че още през 1848 г. тези кръгове са се борили срещу ползването на хърватски език в училищата и на обществените места; „те (маджарите и маджарофилите – б. а.) наричаха този език **влашки**, тоест **руски, схизматичен**“ (П. там: 293). По такъв начин не само Р. Жинзифов, но също и редакцията на седмичника „Нов позор“ аргументира своето възражение срещу предположението, че **русификацията** и въвеждането на отделните славянски езици в съответните славянски страни е едно и също. Тези твърдения били умишлено използвани както в австро-унгарския контекст, така и в гръцко-турския, за да

² Лейта – река в Унгария и Австрия. – Б. р.

³ Отпратка: Славянская хроника, № 38, 22 окт. 1867 г.

може да се окаже натиск върху културния елит на славянските народи. Жинзифов приключва тази тема, която е от голямо значение за езиковата програма на националното възраждане на повечето славяни, със следното твърдение: „Ако русофилството се състои в това, народните училища да се устроят на народностна основа, то в такъв случай всички ние, мало и голямо, сме русофили от глава до пети...“ (П. там: 293).

По този начин Райко Жинзифов изразява своите антиунгарски настроения; отношението, което има към гръцките фанариоти, като ги нарича „мършояди“, е аналогично на това към унгарците.

Както припомня Жинзифов в друг брой на „Славянска хроника“, ситуацията още повече се усложнява от забраната на „Нов позор“ (седмичникът престава да излиза за кратко през 1867 г. по нареждане на виенската управа, но отново се появява се на 7. XI. същата година). Този вестник е бил крайно ненавиждан и от австрийската, и от унгарската власт, тъй като по решителен начин се е застъпвал за административна и културна независимост на Триединното кралство и се е борел против идеите за чисто унгарски земи под короната на св. Стефан.

По този въпрос за вътрешното разпадане на Унгария в рамките на териториално-административната реформа Райко Жинзифов е на едно и също мнение със седмичника „Нов позор“. В самия край на 1867 г. с напрежение се очаква свикване на хърватския сейм, на което много от водещите представители на хърватския народ възлагат големи надежди, че Триединното кралство действително ще получи автономен статут. Както разбираме от бр. 41 на „Славянска хроника“ (12 ноем. 1867 г.), Райко Жинзифов пристъпва към този очакван акт с колебание и с определени опасения. Безпокой го грозящата реална опасност от цялостна унгаризация на този сейм: „(...) може предварително да се предвиди, че ще възтържествуват враговете на хърватската народност и тя ще бъде изцяло подчинена на маджарите“⁴ (Жинзифов 1964: 298). Тази криза в хърватския обществен живот се задълбочава и от факта, че в сейма е трябвало да бъде ангажиран също и хърватският представител бан Левин Раух (1819–1890) – личност, против която са се борели демократичните слоеве в Хърватия, тъй като вярно е служела на австро-унгарските интереси. Бан Левин Раух (тази функция изпълнявал в периода от 1868 до 1871 г.) е бил истински противник на развитието на хърватския език и образованието на хърватски език (застъпвал се за запазване на латинския език). С това той си спечелва стабилна позиция в австро-унгарското правителство, очаквайки от негова страна голяма почта.

Както по-голямата част от хърватското общество, така и Райко Жинзифов също открито критикува неговите родоотстъпнически позиции: „Хърватският народ не знае за никакви други негови заслуги, освен за тази, че като привърженик на антинародната партия постоянно се противопоставя

⁴ Отпратка: Славянская хроника, № 41, 12 ноември 1867 г.

на народните тежнения за народна и политическа независимост на Триединното кралство“ (П. там: 299). Раух е типичната фигура на родоотстъпник, каквато срещахме при повечето славянски народи през тяхното Възраждане – хиперболизирано можем да означим такива хора като комплексирани личности с гузна съвест, възпрепятстващи идеите за славянско единство. Това може да се изрази и с думите на Жинзифов, който завършва своята критика срещу Л. Раух с въпроса: „Как барон Раух ще докаже своята, да не казваме **славянска или южнославянска, но поне хърватска** любов към своя народ и отечество?“ (П. там: 299).

Следователно интересът на Жинзифов към Хърватия има преди всичко политически характер. Независимо от това, че културата и литературата отстъпват в този случай на заден план, тези въпроси са от изключително значение. Хърватският държавноправен въпрос напомня в известна степен на българския и македонския проблем. В този смисъл ситуацията в Хърватия със своя специфичен характер представлява неделима част от движението за славянско единство.

Превод от чешки: **Ралица Стайкова**
 Редактор на превода: **Жоржета Чолакова**

БИБЛИОГРАФИЯ

- Жинзифов 1964: Р. Жинзифов. *Публицистика*. Том I. Съставили Цвета Унджиева, Дочо Леков и Илия Конев. Издателство на БАН – Институт за литература, София 1964.
- Квапил 1979: М. Kvapil, Milada Nedvčdová a kol. *Slovník spisovatelů Jugoslávie*. Odeon, Praha, 1979.
- Корнахаузер 2000: J. Kornhauser. *Literatura dialektalna i tożsamość chorwacka*. In: *Język i tożsamość narodowa*. Slavica (redakcją Marii Bobrownickiej), Universitas, Kraków 2000.